

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ FELİ FRAZEOLÖJİ VAHİDLƏR

*Hüseynova Şəhla Ələkbər qızı**Gəncə Dövlət Universiteti*hsehla744@gmail.com

Xülasə: *Frazeoloji birləşmələr hər zaman dilçilikdə daim tədqiqat obyektı olmuşdur. V.Vinoqradov, N.Amosova, A.Smirnitski kimi alimlərin əsərlərində frazeoloji birləşmələrin, həmçinin ingilis dilinin frazeoloji birləşmələrinə dair təsnifatlar verilmişdir. Müasir ingilis dilinin tərkibində olan frazeoloji birləşmələrin təsnifatı bir tərəfdən klassik elmi təsnifatlar əsasında, digər tərəfdən isə müasir ingilis dilinin əsas xüsusiyyətləri əsasında aparılır. Feli frazeoloji birləşmələr isə bu təsnifatda xüsusi yer tutur. Feli frazeoloji vahidlərin arasındakı asılılıq substantivdir.*

Key words: modern English, frazeological units, nominative frazeological associations, substantial dependency

Açar sözlər: müasir ingilis dili, frazeoloji birləşmələr, nominativ frazeoloji birləşmələri, substantiv asılılıq

Ключевые слова: современный английский язык, фразеологические соединения, номинативные фразеологические единицы, субстантивное подчинение

Frazeoloji birləşmə sözün potensial ekvivalentidir. V.Vinoqradovun (1) frazeoloji vahidlərə dair bölgüsündə frazeoloji birləşmə adlandırılan qrup ilk baxışda S.Ballinin təsnifatındakı —frazeoloji qrup və ya —adi birləşmələrə oxşayır. Lakin əslində bunlar bir – birindən kəskin surətdə fərqlənir. Belə ki, V.Vinoqradovun bölgüsündə frazeoloji birləşmə səciyyəsi daşıyan komponentlərdən biri ancaq məhdud sözlərlə frazeoloji cəhətdən —bağlı mənalı daşıyır. İngilis dilinin frazeologiyası üzrə tədqiqat işi aparan N.N.Amosova (2) V.Vinoqradovun bölgüsünün təhlilini verərək yazır ki, buradakı təsnifat vahid bir prinsipə əsaslanmır. Belə ki, iki sumantik qrup, (frazeoloji birləşmə və frazeoloji bitişmə) komponentlərinin mənasından asılı olmayaraq, ümumi mənalınının dərk edilməsi dərəcəsinə görə müəyyənləşdirildiyi halda —frazeoloji birləşmələr adı ilə üçüncü qrupa aid edilənlərin tərkibindəki sözün başqa leksik vahidlərlə məhdud şəkildə birləşməsi əlamətinə görə səciyyələndirilir. Amosova yazır ki, V.Vinoqradovun frazeologiya ilə əlaqədar olan məqalələrində frazeologiyanın bir sıra ümumi məsələləri, o cümlədən frazeoloji vahidin daxilən ayrılıqda formalaşması problemi, frazeoloji vahidlərin tərkib hissələrinin müxtəlif tiplərinin müəyyənləşdirilməsi kimi məsələlər nəzərə alınmışdır. A.İ.Smirnitski (3) ingilis dilinin leksikologiyasına dair dərslərində frazeoloji vahidi məzmun, quruluş və formasına görə sözlə müqayisə edərək onların oxşar və fərqli cəhətlərini göstərir. Müəllifə görə bunların arasındakı ortaq cəhət hər ikisinin dildə hazır şəkildə işlədilən material olmasından, fərqli cəhət isə bunların formalaşmasından, yəni sözün tam şəkildə formalaşmasından, frazeoloji vahidin isə komponentlərinin birlikdə deyil, hər birinin ayrılıqda formalaşmasından ibarətdir. A.İ.Smirnitski frazeoloji vahidlərin quruluşca tiplərini, onların komponentləri arasındakı fərqli cəhətləri, frazeoloji vahidlərin müxtəlif funksiyalarında işləyən tiplərin müəyyənləşdirməyə xüsusi fikir verir. Müəllif bu qəbildən olan sabit birləşmələri quruluş cəhətdən —birzərvəli yəni bir tam mənalı sözlə bir köməkçi sözün birləşməsindən düzənlər, —çoxzərvəli yəni ikidən çox tam mənalı sözün bir köməkçi sözlə birləşmələrindən yarananlar olmaq üzrə qruplaşdırılır. Bundan başqa o, ingilis dili frazeoloji vahidlərini üslubi cəhətdən də nəzərdən keçirmək, iki qrupa ayırır. 1-ci Qrup üslubi cəhətdən neytral olub məcaziliyini itirənlər. Məsələn: To get up, to fall in love. 2-ci Qrup ideomlar. Məsələ: Take chair.

Frazeoloji vahidlər söz birləşməsinin xüsusi tipi olarsalar da onlarda dilin iki ən mühüm xassəsi təzahür edir :bunlar dili işarəvilik və ifadəlilik xüsusiyyətləridir.Demək lazımdır

ki,həmin xüsusiyyətlər dilə daxil olan leksemlər müvafiq frazeoloji vahidlər üzərində öz möhürünü qoyur.Həmin xüsusiyyətin təzahür formalarından biri də frazeoloji vahidlərin ismi və feli birləşmələr şəklində formalaşmasıdır.

Feli frazeoloji birləşmələr onlarda felin təşkiledici rolu ilə bağlıdır.İngilis dilində feli frazeoloji birləşmələr ismi frazeoloji birləşmələrlə müqayisədə daha sadə quruluş nümayiş etdirir.Belə ki,felin cümlədə əsas sintaktik vəzifəsi xəbər funksiyasıdır.Həmin vəzifəni yerinə yetirdiyi hallarda fel əlaqəyə girdiyi sözlərlə ifadə olunmuş sintaktik münasibətlərini saxlayır.

Feli frazeoloji birləşmələrdən aşağıdakıları qeyd edə bilərik.Add yaxud (lend) wings “tezləşdirmək”, “tələsdirmək”;lift (move,raise yaxud stir)finger -əlini ağdan-qaraya vurmamaq”, “barmağını belə tərپətməmək”;close one’s eyes “gözünü yummaq” və s.

İsmi frazeoloji birləşmələrdə olduğu kimi , feli frazeoloji vahidlərin yaranmasında insanın bədən üzvlərinin adları mühüm rol oynayır.İngilis və Azərbaycan dillərinin frazeoloji materillərində nəzərə çarpan bəzi konstruktiv fərqlərlə yanaşı,müvafiq bədən üzvlərinin adlarının(eye,head,heart:göz,baş,ürək və s.) işlənməsi nəzəri cəlb edir.Misallar:open smb’s eyes “kiminsə gözünü açmaq”,hang(hang down)one’s head “başını aşağı salmaq”,burnunu sallamaq” və s.

Nominativ frazeoloji vahidlər əşya, hadisə, hərəkət, hal – keyfiyyət və s. bildirən sabit söz birləşmələridir. Nominativ frazeoloji vahidlərin aşağıdakı növləri vardır: Substantiv, sifət, zərf və fel.

Feli frazeoloji vahidlərin arasındakı asılılıq substantivdir. Sifət və zərf frazeoloji vahidlərin komponentləri arasındakı asılılıq daha mürəkkəbdir. Feli frazeoloji vahidlərin bir qismi nominativ – kommunikativ birləşmələrinə aiddir. Feli frazeoloji vahidlər aşağıda göstərilən üç halda nominativ birləşmələrə aid ola bilər.

1. Əgər fel frazeologizm tərkibində məchul işlənirsə. Məsələn: Drik like a fish – tuluğuna doldurana qədər içmək; Play with loaded dice – çirkin oyun oynamaq; Stard one’s ground – mövqeyini əldən verməmək və s.

2. Frazeologizm tərkibində fel məlum növdə işlənmədikdə. Məsələn: Be enthroned in the hearts – ürəkdə aktiv olmaq; Be gathered to one’s fathers – babalarının yanına yollanmaq; o dünyaya köçmək; Be reduced (worn) to a shadow – bir dəri bir sümüyə dönmək.

3. Əgər frazeoloji vahid məchul növdə olan fellə onun hal və hərəkət ifadə edib, etməməsindən asılı olmayaraq, cümlə əmələ gətirmədikdə. Məsələn: Be paid on the nail – nəqd pula dərhal almaq və s. Nominativ birləşməyə daxil olan feli frazeoloji vahidlərin komponentləri arasında 4 asılılıq vardır:

1. Sabit asılılıq; Chatter like a magpie – sağsağan kimi şaqqıldamaq,

Fish in tronbad waters – bulanlıq suda balıq tutmaq,

Make a montain out of a mole hill – milçəkdən fil düzəltmək

Smell a rat – xoşagəlməz şey duymaq,

Strike while the iron is hot – dəmiri isti-isti döymək və s.

2. Sabit variantlı asılılıq

3. Sabit variantlı dəyişən asılılıq

4. Sabit – dəyişən asılılıq

Əgər məchul növdə olan felli frazema cümləyə transformasiya edilərsə, feli frazeoloji vahidlər nomanativ – kommunikativ birləşmələrə aid olur. Feli nominativ – kommunikativ frazeoloji vahidlərdə component asılılığının 4 növü var:

1. Sabit transformasiya asılılığı: break the ice – the ice is broker.

2. Sabit variantlı transformasiya asılılığı: cross (pass).

3. Sabit variantlı dəyişən transformasiya asılılığı: cast (shed, throw, or turn) light on (or upon) something – light is cast (shed, thrown, turned) on (upon) something – aydın etmək, işıqlandırmaq.

4. Sabit – dəyişən transformasiya asılılıq: lead somebody the nose – somebody is led by the nose.

Elə frazeoloji vahidlər vardır ki, onların tərkibində iki əvəzliyin işlənməsi və onların əvəzlənməsi mümkündür:

One's – one : have (keep) one's wits about one – özünü itirməmək, ayıq olmaq;

One's – somebody : give the edge of one's tongue to somebody – bir kəslə kəskin danışmaq one's – something : try one's hand at something – bəxtini sınamaq.

One's – one's, have(speak with or put) one's tongue in one's cheek – istehza ilə, məsxərə ilə danışmaq. Oneself – somebody : put one self right with somebody – özünü təmizə çıxarmaq;

Oneself - somebody's: put oneself into somebody's hands – özünü ələ vermək;

Həmin frazeoloji vahiddə something və one əvəzliliklərinin də işlənməsi mümkündür:

Put something, out of somebody head ; put somebody or something : out of one's head – bir şeyi başından çıxarmaq;

Eyni frazeoloji vahid tərkibində iki əvəzliyin geniş yayılmış birləşmələrdə əvəz olduğu feli frazeoloji vahidin işlənməsinə aid bir neçə misala nəzər salaıq;

One's – one – We had his with about him;

He wasn't giving anything a way (G.Freen) She must keep her wits about her. She must have courage (U.S.Maugham) One's something ;... I'd rather try my hand of brokerage (Th.Dreiser) We's just an adventurer trying his hand at any thing for tuppence. (G.B.Priestley)

Ədəbiyyat

1. Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. - М., 1977. - С. 140-161
2. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. - М.: ЛИБРОКОМ, 2010. - 216 с.
3. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка М.: Московский Государственный Университет, 1998. - 260 с.
- 4.Vəliyeva N.Ç. Azərbaycanca – ingiliscə - rusca frazeoloji lüğət, Bakı: Nurlan, 2006, 863 s. <http://www.balinagroup.com/download/nigar.pdf>
- 5.Frazeoloji çoxmənalılığın tədrisi zamanı qarşıya çıxan çətinliklər / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri. Respublika Elmipraktik konfransın materialları. Bakı: ADU, 2014, s. 25-28
6. Polysemantic Phraseology in English // Вестник КазНУ, Казахский Национальный Университет имени Аль-Фараби, 2014, № 4-5 (150-151), с. 70-73
7. Семантическая структура многозначной фразеологической единицы // Хабаршы Вестник. Qazağıstan, Astana, 2014, № 10 (24), с. 43-48.

VERBAL PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE MODERN ENGLISH LANGUAGE

Huseynova Shahla Alakbar
Summary

Phraseological associations have always been a subject of research at all times in linguistics. V. Vinogradov, N.Amosova, A.Smirnitsky, and also the classographies of phraseological associations, as well as the phraseological units of the English language. The classification of phraseological units in the modern English language is based on classical scientific classifications on the one hand, and on the other hand, on the basis of the essential features of contemporary English. The phraseological associations of verb take a special place in this classification. The reason for this is the English language specificity.

ГЛАГОЛЬНЫЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Гусейнова Шахла Алекпер кызы

Резюме

Фразеологические ассоциации во все времена были предметом исследования в языкознании. В. Виноградова, Н. Амосовой, А. Смирницкого, а также классификации фразеологических ассоциаций, а также фразеологических единиц английского языка. Классификация фразеологических единиц в современном английском языке основана, с одной стороны, на классических научных классификациях, а с другой - на основе существенных признаков современного английского языка. Особое место в этой классификации занимают фразеологические ассоциации глагола. Причиной этого является специфика английского языка.

Rəyçi: f.ü.f.d. Əliyeva Kəmalə Rafiq qızı

Praktik xarici dillər kafedrasının 10 fevral 2023-cü il tarixli iclasın 08 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 20 fevral 2023-cü il

UOT:81.

DİL TƏLİMİ PROSESİNDƏ KOMMUNİKATİV, LİŊVİSTİK, KULTUROLOJİ BACARIQLARIN FORMALAŞDIRILMASI

dosent Quliyeva Tahirə Abdurəhman qızı

Gəncə Dövlət Universiteti

Xülasə: *Dil normaları üçün ölçü olan yüksək mədəni nitq böyük istedad və mütəmadi vərdiş hesabına yaranır və məntiqli, səlis, aydın danışığa istiqamət verir. Bu isə şəxsiyyətin özünüifadəsində, dilə hansı səviyyədə yiyələnməsində vacib şərt sayılır və düşüncələrin ədəbi dil normalarına uyğun verilməsinə geniş imkanlar açır. Müəllim kurs boyu şagirdlərin mədəni nitq haqqında hansı bilik və bacarıqlara yiyələndikləri barəsində sorğu təşkil edir. Şagirdlər öz münasibətlərini bildirirlər. Müəllim hər bir fərdin şəxsiyyət kimi formalaşmasında hansı amillərin önəmli əhəmiyyət kəsb etməsi ilə bağlı fikir mübadiləsi təşkil edir.*

Açar sözlər: dil təlimi, təhsil, bilik, bacarıqlar, norma, ünsiyyət, mədəniyyət, şəxsiyyətyönümlük

Ключевые слова: языковая подготовка, образование, знания, навыки, нормы, общение, культура, ориентация личности

Key words: language training, education, knowledge, skills, norms, communication, culture, personality orientation

Bugünkü qloballaşma, mədəniyyətlərarası proseslər dövründə Azərbaycanın beynəlxalq aləmə sıx inteqrasiyası şəraitində yüksək səviyyəli, savadlı kadrların yetişdirilməsində təhsilin roluna, təhsilənin qazandığı bilik və bacarıqların keyfiyyətinə böyük diqqət yetirilməlidir. Yaddan çıxarmaq olmaz ki, “təhsil prosesində əldə olunan bilik və bacarıqlar, həmçinin etik-əxlaqi norma və dəyərlər hər bir təhsilənin cəmiyyətin layiqli üzvü olması üçün lazımı şərait yaradır, onu biliyi və etik davranışı sayəsində örnək ola biləcək həmkara, nümunəvi ailə üzvünə və vətəndaşa çevirir” (7).

Hər bir fərdin şəxsiyyət kim formalaşmasında dil amili başlıca rol oynayır. Şəxsiyyətin özünüifadəsində isə dilə hansı səviyyədə yiyələnmə vacib şərt sayılır və düşüncələrin ədəbi dil normalarına uyğun verilməsinə geniş imkanlar açır. Deməli, nitq həm də insanın daxili